

TREBA LI NAM NOVA POVIJEST HRVATSKE DJEČJE KNJIŽEVNOSTI³⁴

Dijagnosticirali smo stanje u istraživanju hrvatske dječje književnosti pa se čini kako bi bilo posve opravdano razmotriti pitanje treba li nam nova povijest hrvatske dječje književnosti. Utvrdili smo povezanost tvrdnji poput „hrvatska dječja književnost započinje 1850. Filipovićevim *Malim tobolcem*“, „Ivan Filipović je začetnik hrvatske dječje književnosti“, „Hrvatski pedagoško-književni zbor kojemu je na čelu Filipović najzaslužniji je za razvoj hrvatske dječje književnosti“ u svojevrsni pojmovni klaster.

Sve te tvrdnje zapravo su razne verzije jedne i iste misli: kako početak i odlučni smjer razvitka hrvatske dječje književnosti leži u djelovanju tzv. „naprednih“ učitelja oko polovice 19. stoljeća. One su toliko notorne u suvremenim povijestima, pregledima, znanstvenim i stručnim člancima o hrvatskoj dječjoj književnosti da se u kvalifikaciji tih tvrdnji pribjegava i formulacijama kao „službeno“, „opšte-prihvaćeno“, „formalno“ i sl.³⁵ Te teze redovito uz sebe vežu i neke druge stavove i to s učestalošću koja prestaje biti statistička kategorija, a postaje kauzalnost. Evo, nekoliko najčešćih i međusobno povezanih tvrdnji:

1. Početak je hrvatske dječje književnosti neka od značajnih godina u književnom djelovanju učitelja Ivana Filipovića (objavljivanje *Malog tobolca* 1850., početak izlaženja *Bosiljka* 1864., osnivanje Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora (HPKZ-a) 1871., ili počete-

³⁴ Rad je u skraćenom obliku izložen na Riječkim filološkim danima 10 (27-29. studenog 2014). Rad „Trebali li nam nova povijest hrvatske dječje književnosti?“ objavljen je u časopisu *Fluminensia* 27(2015)1: 189-202. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

³⁵ Usp. str. 45. ove knjige.

tak izlaženja dječjeg časopisa *Smilje* 1873. ili, pak, *Knjižnice za mladež* 1878).

2. Hrvatski napredni učitelji okupljeni u HPKZ-u ne samo što su stvorili u ranoj fazi glavninu hrvatske dječje književnosti već su oni i bitno usmjerili njezin razvitak. Učitelji su presudni čimbenik u razvoju hrvatske dječje književnosti.

3. Glavnina je hrvatske dječje književnosti do kraja produženog 19. stoljeća najvećim dijelom objavljena u dječjim časopisima, osobito, u *Bosiljku* i *Smilju*, stoga se razvoj hrvatske dječje književnosti može najbolje pratiti upravo kroz dječje časopise.

4. Prvi je hrvatski dječji roman *Čudnovate zgrade šegrta Hlapića*.

5. Mato Lovrak najvažniji je dječji autor od 1933. do 1956. godine.

6. Dječju književnost čine isključivo umjetnički i estetski vrijedna djela. Različite forme pedagogizirane dječje književnosti ostaju izvan korpusa dječje književnosti jer dječja književnost mora biti umjetnički relevantna (stoga npr. Trstenjakovi romani ne mogu ući u izbor za status dječjeg romana – oni su pedagogizirana pripovijedanja).

7. Imenom Grigora Viteza obilježeno je vremensko razdoblje nakon 1956. godine.

8. Dječju književnost moguće je razmatrati relativno neovisno o društvenim i povijesnim okolnostima.

9. Teorijska se istraživanja hrvatske dječje književnosti uglavnom bave njezinom kanonskom razinom.

10. Omladinska književnost ne postoji

Ove točke slaganja nisu diskretne tvrdnje koje su neovisne jedne o drugima. Upravo naprotiv – one su snažno međusobno uvjetovane i mnogostruko isprepletene te čine paradigmu, cjeloviti „samonoseći“ sustav stavova i vrijednosti koji opisuje hrvatsku dječju književnost ne samo u prošlosti i sadašnjosti već svoje stavove i vrijednosti projicira i na buduća, još nenapisana djela. Ova je paradigma povijesti hrvatske dječje književnosti ugrađena u povijesti

pojedinih vrsta dječje književnosti (dječji roman, dječja poezija), u preglede hrvatske dječje književnosti, u antologije, enciklopedijske članke, čitanke a preko njih u brojne znanstvene i stručne radove te članke u referentnoj literaturi koji su poslužili kao podloga mnogim diplomskim radovima i nebrojenim seminarima.

Gdje sve nailazimo na dosadašnju paradigmu povijesti hrvatske dječje književnosti

Pogledajmo najznačajnije hrvatske povijesti pojedinih književnih vrsta.

Ivo Zalar 1991. na početku knjige o hrvatskoj dječjoj poeziji piše: „Crnković se najstudioznije bavio počecima naše dječje poezije i posve je ispravno utvrdio njezin početak stavivši ga u 1850. godinu, kad je objavljen *Tobolac*“ (Zalar 1991: 31).

Dubravka Težak 1991. na početku knjige o hrvatskoj dječjoj priči polazi od pretpostavke: „Prvu takvu zbirku izdao je učitelj i poznati pedagog Ivan Filipović 1850. pod nazivom *Mali tobolac raznog cvjetja za dobru i pomnjivu mladež naroda srbsko-ilirskoga* i time postavio temelje kako dječjoj poeziji tako i priči“ (Težak 1991: 16). Joža Skok 1991. u antologiji hrvatskoga dječjeg pjesništva: „Kompozicijski ova antologija zapravo ilustrira jednu moguću periodizaciju hrvatskoga dječjeg pjesništva koju je naznačio Milan Crnković u svojoj studiji *Sto (i nešto) godina hrvatske dječje književnosti*“ (Skok 1990: 10). Muris Idrizović 1984. u knjizi *Hrvatska književnost za djecu* indikativno daje podnaslov *Sto godina hrvatske dječje knjige*. Ivo Zalar 1978. na početku svoje studije o hrvatskom dječjem romanu: „...tako se i proučavatelji naše dječje književnosti (oni su, doduše, malobrojni) slažu da je prvi roman hrvatske dječje književnosti *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić, objavljen 1913. godine“ (Zalar 1978: 17). Stjepan Hranjec 1998. u povijesti hrvatskoga dječjeg romana: „Ako je hrvatski dječji roman začet tek početkom ovoga stoljeća (Brlić-Mažuranić, Truhelka) što ga čini razmjerno mlađom književnom pojavom, otežana je mogućnost govora s gledišta književne povijesti“ (Hranjec 1998: 12).

I inozemni teoretičari kad govore o hrvatskoj dječjoj književnosti³⁶ koriste se istom tom paradigmom. Tako sovjetski književni teoretičar 1975. A. Romanenko navodi:

Dječju književnost Srbije [sva isticanja Stjepko Težak] u 19. st. predstavljaju J. Jovanović-Zmaj, V. Ilić i J. Veselinović (*Hajduk Stanko*), u Hrvatskoj su to I. Filipović, A. Harambašić i A. Šenoa (čiji su povijesni romani dugo bili omiljeno dječje štivo), a u Sloveniji V. Vodnik i F. Levstik (Težak 1976: 137).

Ibrahim Kajan 2008. govori o povijesti bosanskohercegovačkog dječjeg romana, a spominjući hrvatski dječji roman piše: „U Hrvatskoj se prvim dječjim romanom smatra djelo Ivane Brlić-Mažuranić *Čudnovate zgrade i nezgode šegrta Hlapića*, objavljeno 1913. [...]“ (Kajan, 2008: 19).

Kada podvučemo crtu i pogledamo na koji se to izvor navedeni autori pozivaju, onda sve vodi u jednom smjeru i upućuje na dva rada Milana Crnkovića: na članak prigodno napisan 1971. u povodu stogodišnjice HPKZ, „Sto (i nešto) godina hrvatske dječje književnosti“³⁷, te knjigu objavljenu 1978. *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX. stoljeća*.

Najveći dio tih teza nije nov niti ih je po prvi put iznio Milan Crnković. Dapače, te su teze itekako solidno fundirane u ranijim tekstovima koji se bave hrvatskom dječjom književnošću.

Povijest i izvor dosadašnje paradigme povijesti hrvatske dječje književnosti

U petom izdanju *Dječje književnosti* iz 1977. Crnković tvrdi da prije 1967. godine zapravo nije postojalo ništa u smislu povijesti nacionalne dječje književnosti:

Prije deset godina [to će reći 1967., op. B.M.], kad je nastala ova knjiga, proučavanje dječje književnosti u nas bilo je tek u začetku. Malo je

³⁶ Usp. Majhut – Lovrić Kralj (2016).

³⁷ Usp. bilješku 23.

zaista bilo radova na koje je autor mogao upozoriti, kao što su na primjer bile knjige *Književnost za decu i rad u dečjim bibliotekama* što ju je izdao Savet društva za staranje o deci i omladini Jugoslavije (1958) ili zbirka osvrta i članaka Sime Cucića pod naslovom *Iz dečje književnosti* (1951). Iako se, [...] na žalost, još ni danas ne možemo na tom području pohvaliti rezultatima kakve su postigli drugi narodi – tako još uvijek nemamo povijesti naših nacionalnih dječjih književnosti – ipak je u tom desetljeću stvoreno zaista mnogo. (Crnković 1977: 16)

Dakle, Crnković smatra kako nakon Drugoga svjetskog rata, do 1967., nije po tom pitanju napravljeno gotovo ništa. A prije Drugoga svjetskog rata Crnković ovako opisuje zanimanje istraživača za početak hrvatske dječje književnosti:

Sve što je rečeno i napisano o prvom razdoblju hrvatske dječje književnosti napisano je u prva dva desetljeća novog stoljeća, do, otprilike, Milakovićeve i Trstenjakove smrti 1921. U tom je razdoblju svaki razgovor o dječjoj književnosti, svaki uvod u ocjenu novog književnog djela polazio od prikaza i ocjenjivanja puta prijednog u 19. stoljeću. Nakon te intenzivne faze stvaranja bilance i ponovnog ocjenjivanja, na žalost bez detaljnih istraživanja, prestaje svako zanimanje za tu književnost i za njezino ispitivanje. (Crnković, 1978: 3)

Dakle, ako prihvatimo tu Crnkovićevu ocjenu,³⁸ značajno smo suzili mogući vremenski raspon u kojemu se mogla pojaviti uočena paradigma, odnosno njezini početci.³⁹ Rad bi se na njoj, znači, vre-

³⁸ Bilo je tu i drugih članaka koje Crnković prešućuje. Primjerice članak Juraja Bukše „Počeci naše dječje književnosti“, *Spomenica Učiteljske škole u Petrinji* (1952); Milica Buinac: „Književnost za djecu i dječja književnost“, *Zbornik Pedagoške akademije u Petrinji* (1972); Vilim Peroš: „Hrvatska književnost za djecu i mladež“, *Hrvatska revija* (1942: 83-89); Nikola Žic: „Bibliografske bilješke o hrvatskim knjigama iz Istre“, *Hrvatska prosvjeta* (XXIV, 1937: 6-7), kao i još bar desetak članaka.

³⁹ Logično se postavlja pitanje: Ako nastanak paradigme treba tražiti u vremenu prije kraja Prvoga svjetskog rata, kako paradigma ipak u sebi sadrži i stavove o pojavama koje su nastale nakon tog vremena?

Tvrđnje su tako ulančane da prihvaćanje jedne neminovno traži pojavu druge. Primjerice, tvrdnja da je Mato Lovrak najznačajnija pojava u razdoblju od 1933. do 1956. izravna je posljedica takvog shvaćanja dječje književnosti u kojemu samo umjetnička dječja književnost može biti dječja književnost. A to shvaćanje izravna je posljedica shvaćanja presudne uloge učitelja u počecima hrvatske dječje književnosti i depe-

menski protezao od prvoga povijesnog prikaza hrvatske dječje književnosti Josipa Kirina iz 1886. do (proširimo malo Crnkovićev okvir) Krajačićevih članaka iz dvadesetih godina. Crnković samo postavlja tezu da je na samom početku Prve Jugoslavije došlo do gašenja interesa za izučavanje o počecima hrvatske dječje književnosti, a ne obrazlaže i uzroke tomu.

No, bez obzira na način njihova nastanka, iz tih su se tekstova formirale tvrdnje koje su postale opća mjesta u povijesti hrvatske dječje književnosti, pa će ih u svojim interpretacijama preuzeti i afirmirati Milan Šević 1925, 1927., Branka Horvat 1933, Ivo Kozarčanin 1936, Ferdinand Maslić 1939, Vilim Peroš 1942., Vinko Kos 1943, itd.

U svakom slučaju, u svojim tekstovima iz 1971. i 1978. Crnković se poziva na konsenzus o stavovima koje zastupa, konsenzus koji daje autoritet njegovim stavovima. A taj neophodni autoritet, u trenutku Crnkovićeva istupanja, čini se daleko važnijim od same točnosti tih stavova.

Okolnosti nastanka Crnkovićevih tekstova

Crnković je obuhvatio većinu relevantnih mišljenja i uklopio ih u svoju sliku povijesti hrvatske dječje književnosti. No, ti tekstovi ključni za ustanovljavanje hrvatske dječje književnosti kao samosvojnog i autonomnog sustava nisu, kao što bi se moglo površnom promatraču činiti, jednostavan nastavak glavnine prethodnih nastojanja u prikazivanju hrvatske dječje književnosti. Upravo suprotno!

Nakon članka Vinka Kosa „Hrvatska književnost za djecu i mladež“ iz 1943. nema više radova koji bi se bavili nacionalnom poviješću hrvatske dječje književnosti. Od 1945. nastoji se uspostaviti jugoslavenska dječja književnost nekad izravno pod tim nazivom, a ponekad pod nazivom „dječja književnost na srpskohrvatskom jeziku“ ili, jednostavno, pod nazivom „naša dječja književnost“.

dagogizacije koja se počela događati od članka Belović Bernadzikowski 1897. u smjeru umjetničke književnosti.

Milan Crnković je 1971, u godini toliko značajnoj za noviju hrvatsku povijest, napisao članak u kojemu je snažno afirmirao samostalnost i samosvojnost hrvatske dječje književnosti nasuprot snažnim nastojanjima izgradnje jugoslavenske dječje književnosti u kojoj bi se hrvatska dječja književnost morala odreći svog bića i povernuti se periodizacijskim konstrukcijama posve stranim onome što se u hrvatskoj dječjoj književnosti uistinu događalo.

U više prijedloga konstituiranja jugoslavenske dječje književnosti inzistiralo se na postavljanju Jovana Jovanovića Zmaja kao stожerne figure u odnosu na koju će se određivati sve druge književne pojave⁴⁰. Crnković se argumentirano suprotstavio takvim stavovima ističući kako hrvatska dječja književnost ima vlastiti razvoj koji je nemoguće opisati takvim, izvana nametnutim, kalupima. Hrvatska dječja književnost ima specifičan razvoj s vlastitim vrhuncima i zatišjima književne djelatnosti pa posljedično tomu i svoju vlastitu periodizaciju. Crnković je književna razdoblja nazvao po najistaknutijim književnicima: Ivanu Filipoviću, Ivani Brlić-Mažuranić, Matu Lovraku i Grigoru Vitezu.

Dakle, izvanknjiževni razlozi natjerali su Milana Crnkovića da 1971. tvrdnjama o povijesnom razvitku hrvatske dječje književnosti, mahom uvjetovanima ideološkim preferencijama, jednostavno okrene smjer i iskoristi ih za afirmaciju autonomnosti hrvatske dječje književnosti. Klaster tvrdnji o naprednim učiteljima, o 1850. i *Malom tobolcu*, dosada uglavnom iskorištavan da bi se afirmirala naprednost (antiklerikalnost, projugoslavenstvo itd.) sada je iskorišten za to da se kaže da je to postojalo i time što je postojalo drugačije je od nametane koncepcije jugoslavenske dječje književnosti te time potvrdila autonomnost razvoja hrvatske dječje književnosti.

I dok je u tim vremenima nakon 1971. Crnkovićeve konstrukcija ispunila svoju svrhu njegova slika povijesti hrvatske dječje književnosti nastavljala je živjeti i kad su se društvene okolnosti radikalno promijenile. Stavovi, izricani u uvjetima ideološkog jednoduštva, prije 1991., u kojemu se znanstvena istina morala prilagođavati marksističkoj istini (po kojoj su sve povijesne silnice neumitno vodile re-

⁴⁰ Usp. str. 21–22 ove knjige.

volucionarnom razrješenju klasnih suprotnosti) zadržani su i nakon hrvatskoga državnog osamostaljenja te su s jednakom sigurnošću i samouvjerenošću u vlastitu istinitost izricani i nakon 1991.⁴¹ kada je ideološki pritisak popustio (samo popustio, jamačno ne i nestao). a demokracija omogućila slobodno bavljenje znanošću.

Razlozi zbog kojih Crnkovićevo paradigma danas više ne zadovoljava

Ma koliko Crnkovićeve namjere te 1971. godine bile upravljene na uspostavljanje hrvatske dječje književnosti, na osiguranje njezine autonomnosti, na dokazivanje njezine samoniklosti i prava na vlastitu opstojnost one su ipak jednako tako učvršćivale i ojačavale poziciju cijelog pojmovnog klastera vezanog uz Hrvatski pedagoško-književni zbor, Knjižnicu za mladež, Filipovića te početke hrvatske dječje književnosti. Crnković je uspio u svojoj težnji. No, sada, nakon demokratskih promjena okolnosti su se promijenile. Moguće je slobodno i bez izvanknjiževnih pritisaka baviti se znanošću pa onda i poviješću hrvatske dječje književnosti tako da je okvir koji je stvoren pojmovnim klasterom, tako poželjan i funkcionalno opravdan u vrijeme komunizma, sada odjednom postao preuzak i sputavajući za istraživanja koja su se nametala sama po sebi sljedeći svoju vlastitu neumitnu logiku.

Evo nekoliko činjenica koje to dokazuju:

1. Uistinu je neobično da prije početka hrvatske dječje književnosti 1850. imamo: prvi hrvatski prijevodni roman (*Mlajssi Robinzon*,

⁴¹ Naravno postoje i drugačija razmišljanja, no ona se izgleda ipak nisu uspjela nametnuti znanstvenoj javnosti. Usp. radove Joše Skoka, Alojza Jembriha i Stjepana Hranjeca u zborniku *200 godina kajkavske dječje književnosti*, Varaždin – Donja Stubica (2001), Stjepan Hranjec: *Kršćanska izvorišta hrvatske dječje književnosti*, Zagreb (2003), Berislav Majhut: „Recepcija romana Čudnovate zgrade šegrta Hlapića Ivane Brlić-Mažuranić“, *Nova Croatica* (II, 2008, 2: 43-115), Sanja Lovrić: *Paradigme tridesetih godina 20. st. u hrvatskoj dječjoj književnosti* 2014. (doktorski rad).

Možda će bolje sreće biti *Uvod u dječju književnost* (2015) Marijane Hameršak i Dubravke Zime koji kritički preispituje polje hrvatske dječje književnosti u svjetlu suvremenih književnih teorija.

1796),⁴² zbirku basana eksplicitno namijenjenih djeci (*Esopove fabule za slavonsku u skullu hodechju dicu sastavljene*, 1804);⁴³ prvog izvornog hrvatskog ilustratora dječjih knjiga (1844) Alberta Nikolu Laupperta; da je već započeto s objavljivanjem (1846) najpopularnije⁴⁴ hrvatske dječje knjige u Hrvatskoj u idućih sto godina (Schmidova *Genoveva*) i da ona već u tom trenutku ima više od sto godina povijesti iza sebe,⁴⁵ da je započet nakladnički niz ilustriranih knjiga za djecu (*Spisi za mladež od Krištofa Šmida: Genoveva* 1846., *Košarica* 1846., *Milutin* 1847., *Janješce* 1848) itd.

2. Stavljajući u prvi plan kao glavnog čimbenika napredne učitelje organizirane u HPKZ-u Crnković ostavlja izvan svog vidokrug a institucionalnog nakladnika dječjih knjiga koji svjesno, kontinuirano od 1846., objavljuje ilustrirane dječje knjige (Kolo mladih rodoljuba) (Majhut i Batinić 2017: 97-102), prvu slikovnicu⁴⁶ na hrvatskom jeziku 1854. *Malu obraznu Bibliju* (Majhut i Batinić 2017: 158-160), prvi hrvatski roman za mladež (Vukotinovićev *Štitonoša*, 1844),⁴⁷ prvu hrvatsku ilustriranu dječju knjigu, prvi hrvatski dječji roman, prvi hrvatski dječji igrokaz,⁴⁸ najmanje deset naslova eksplicitno namijenjenih djeci u 16. st., najmanje dvadeset u 17. st. i preko 350 naslova dječjih knjiga objavljenih prije 1850. godine.⁴⁹

⁴² Usp. *Libri & liberi* 1(2012)1: 105-128.

⁴³ Usp. *Libri & liberi* 6(2017)1: 79-118.

⁴⁴ *Mali tobolac* to zasigurno nije jer nije bilo drugog izdanja.

⁴⁵ Kolo mladih rodoljuba objavilo je Schmidovu *Genovevu* 1846. Zanimljivo, to nije prvo objavljivanje Schmidove *Genoveve* u hrvatskom prijevodu. Antun Nagy objavio je 1821. *Opisànje Xivóta svête Genovéve* ne spominjući kako se zapravo radi o njegovu prijevodu Schmidova djela izvorno objavljenog 1810. Dokaz da se radi samo o prijevodu, a ne i o adaptaciji ili čak o izvornom djelu, dugujemo radu Tihomira Englera, usp. Engler, 2012. Za povijest *Genoveve* u Hrvatskoj usp. Matić, 1960.

⁴⁶ S objavljivanjem slikovnica HPKZ nije želio ništa imati. Na ponudu njemačkog nakladnika G. Lowensohna iz Furtha koji je 1887. poslao HPKZ-u na ogled više svojih slikovnica Zbor je odriješito odgovorio da to nije njegov posao. (*Zapisnik sjednica HPKZ-a 1885.-1891.*: 64)

⁴⁷ Usp. *Libri & liberi* 7(2018)1: 111-164.

⁴⁸ Usp. Alojz Jembrih je šalnoigru Juraja Dijanića *Narodeni dan* predstavio u časopisu *Kaj* (1984, 2: 77-87).

⁴⁹ Navedimo iz svakog stoljeća po jedan primjer: *Hrvatska glagoljska početnica* iz 1527., *Tomme od Kempisa, kanonika regulara od reda s. Augustina Piismo od nasledo-*

Postavlja se pitanje zašto bi hrvatska dječja književnost započela s jednom namjenskom, utilitarnom književnošću (onom pedagogiziranom, učiteljskom) a ne bi s drugom, namijenjenoj vjerskim svrhama znači, onom svećeničkom. Dakle, hrvatska dječja književnost kreće od svećenika (a ne od učitelja).

3. Zaključci i rezultati istraživanja u mnogome ovise od naših prethodnih odluka i izbora. To će reći da mi istraživači na neki način i sami unaprijed kreiramo ono što ćemo pronaći. U izučavanju povijesti hrvatske dječje književnosti presudnim se čini što uzimamo kao relevantni izvor naših podataka. Crnković smatra kako su „tri časopisa od bitne važnosti za razvoj i profiliranje hrvatske dječje književnosti u drugoj polovini 19. st: *Bosiljak*, *Smilje* i *Bršljan*“ (Crnković 1978: 42). Štoviše on smatra kako se cijela hrvatska dječja književnost može iščitati iz tih časopisa, pa stoga priziva Krajačićeve riječi iz 1914.: „Bršljan’ i ‘Smilje’, kojih sva godišta čine jednu omladinsku biblioteku i u sebi čuvaju povijest naše omladinske literature...“ (Krajačić 1914: 184). Ako polazimo od časopisa, onda, istina, neposredno čitamo tekstove autora, ali njihov izbor i okupljenost u časopisu rezultat je uredničke politike. Istraživaču koji proučava cjelinu dječje književnosti stoga će se nužno nametnuti prije osobnost urednika nego li autora tekstova. Ako se pri tome smatra da nekoliko knjiga časopisa može reprezentirati korpus čitave dječje književnosti, onda ćemo posve sigurno teško moći izvesti valjane zaključke. Početci i kakvoća dječje književnosti razmatrat će se i izvoditi iz, često navrat-nanos sastavljenih brojeva časopisa, čija je rutina izlaženja i honorarni način obavljanja urednikovanja u mnogome određivao sadržaj časopisa. Koliko je pogrešno uzimati časopise kao reprezentante cjelokupne književnosti, vrlo rječito govori ovaj primjer: zbog dugotrajnosti izlaženja i prisutnosti u školama *Smilje* svakako zauzima posebno mjesto u trolistu časopisa. No, u cijelom tom dugom vremenskom periodu koji proučava Crnković od 1873. do kraja 19. stoljeća *Smilje* je imalo samo dva urednika: Vjenceslava Zaboja Mařika (prvo godište) i Tomislava Ivkanca (dvadeset šest preostalih godišta do kraja 19. stoljeća, odnosno trideset osam do

vanya Gospodinna nasega Yesussa (prijevod Bartola Kašića iz 1641), Antun Božin: *Nauk malahne dičice* iz 1704.

Ivkančeve smrti 1912), tako da prikaz hrvatske dječje književnosti u tom periodu umnogome ovisi o uredničkoj politici glavnog urednika te je zapravo prikaz osobnih stavova i preferencija jednoga čovjeka – Tomislava Ivkanca. Tako onda hrvatska dječja književnost postaje ne tijekom najrazličitijih mišljenja i djelovanja autora, nakladnika i publike, već predodžba koja je proizašla iz jedne glave. A kakva je to glava bila, možda najbolje govori činjenica kako je u mnogome utjecala na sporo i teško pojavljivanje hrvatskoga dječjeg romana. Naime, Ivkanec je vjerovao kako je bolje objavljivati kratke priče koje djeca radije čitaju nego duža pripovjedna djela, pa je upravo iz tog razloga 1906. odbio prijedlog Ivane Brlić-Mažuranić da mu pošalje jednu odulju pripovijetku za djecu.⁵⁰ Gotovo je posve irelevantno što smo mogli imati *Šegrta Hlapića* sedam godina ranije, a puno je značajnije pitanje kako je čovjek s takvim stavovima mogao trideset osam godina zauzimati uredničko mjesto Knjižnice za mladež. Koliko je ponuđenih oduljih pripovijetki odbio (svjedočanstvo o ponudi Ivane Brlić-Mažuranić posve je slučajno sačuvano)? Također tu je i Krajačićeva tvrdnja (Krajačić 1923: 38) kako Ivkanec nikako nije bio nositelj novih stremljenja u hrvatskoj dječjoj književnosti i kako su novi vjetrovi zapuhali tek otkako je 1912. na mjestu urednika *Smilja* zasjeo Josip Škavić. Dakle, na temelju takvih individualnih bludnji ugrađenih u uredničku politiku časopisa, donositi zaključke o cjelokupnoj književnoj djelatnosti nikako ne može biti metodološki opravdano.

4. Kakav su *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* prvi roman ako su doslovno deseci dječjih romana objavljeni prije njega?! Crnković smatra kako u 19. stoljeću nema hrvatskoga dječjeg romana. Ljudevit Vukotinović je 1844. objavio roman za hrvatsku nadobudnu mladež *Štitonošu*, a 1846. je objavljen roman za našu zapuštenu mladež *Srčeko pijanac*. Nadalje, 1846. objavljen je u sljedećih sto godina najpopularniji prijevodni roman u hrvatskoj dječjoj književnosti, *Genoveva* Christopha Schmida. Dakle, roman dječji ili za mladež sredinom četrdesetih godina 19. stoljeća pokrio je svu hrvatsku omladinu, i nadobudnu i zapuštenu. (Doduše, lako je moguće

⁵⁰ Usp. Majhut, 2016. (str. 23; 75. i dalje)

Blagorodnij gospodi,
 Tomi Brlić, Maxuzaninac
 u Brodu

Porodno Vašega vrlo vrijednog uputa čest
 nam je pripisati. Nam, da bi, Slov. pedagogsko-
 knjižničnomu sboru' bilo milije, kad bi se nj
 napisali sbirku pripovjedača poput one
 „Škola i praznici“ nego li ovu u prepovijetku,
 jer se manje pripovijetke napiše lakše razpa-
 ravaju, što je dokaz, da ih djeca radije čitaju

Uo pojedno nam valja spomenuti, da
 se ta knjžica prije g. 1908. ne bi mogla štamp-
 ovati, jer se godinu 1907. imade Šbor u pri-
 pravni drugil već prihvaćenik spisa

Uo rukopis iščekuju što skorije
 bitje se sa

Upravni odbor, Slov. pedag- knjižničnoga
 sbora' u Zagrebu, 30. prosinca 1908.
 s oveličavanjem

Prisjednik:
 Stjepan Basariček

Tajnik:
 Franj Kirin

Iako su pismo kojim se praktično odbija ponuda neke verzije Šegrta Hlapića potpisali Josip Kirin i Stjepan Basariček, autor pisma je Tomislav Ivkanec, urednik „Smilja“ i Knjižnice za mladež u kojoj je Ivana Brlić-Mažuranić 1905. objavila zbirku pjesama i proza Škola i praznici.

Hrvatski državni arhiv, Arhiv obitelji Brlić, inv. br. 97, sv. 44.

da Crnković vjerojatno ne zna za *Štitonošu* Ljudevita Vukotinovića, za pripovijetke/romane Janka Jurkovića te roman *Maca* Vjenceslava Novaka iz 1881).⁵¹

5. Lovrakovim imenom Crnković naziva razdoblje od 1933. do 1956. Lovrak je trebao poslužiti kao most između prijeratne i poslijeratne (misli se na Drugi svjetski rat) dječje književnosti no, pod pritiskom ideologije u komunističkoj Jugoslaviji cjelokupno se današnje viđenje produkcije dječje književnosti u tridesetim godinama svelo samo na Lovraka. Time je posve izobličena slika dječje književnosti tridesetih godina u kojima je ostala vidljiva samo socijalno angažirana dječja književnost, a sva ostala dječja književnost, s do tada nezabilježenom bujnošću produkcije, s neviđenom raznovrsnošću žanrova i velikom i živom interakcijom sa susjednim medijskim područjima, posve je nestala iz vidokruga i književnog pamćenja.⁵²

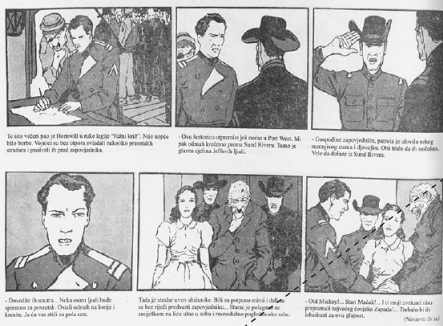
6. Crnković se bori protiv pedagogizacije ali i svake izvanknjiževne promidžbe koja se pokušava prokrasti u dječju književnost koja opet, sa svoje strane, mora pokazati kako ima i sredstva i načine biti i umjetnička i estetski relevantna.

I dok tako Crnković vodi bitke za umjetnički status dječje književnosti koji bi je učinio dostojnim dijelom književnosti kao umjetnosti, iza leđa mu se događaju goleme stvari koje on, usredotočen na svoj problem, ne opaža. Usredotočenošću na umjetnički vrijednu književnost Crnković je posve ispustio iz vida dimenziju dječje kulture. Danas izgleda nemoguće govoriti o književnosti bez uzimanja u obzir žive interaktivnosti književnosti i drugih medija, ali i aspekata društvenog života zajednice koju ta kultura definira.

Stoga će pokraj Crnkovića posve nezamijećeno proći različiti oblici trivijalne književnosti kao što je prvi val popularnog pripovijedanja u svescima krajem 19. stoljeća te drugi veliki val koji započinje polovicom dvadesetih godina 20. stoljeća. Taj dio dječje kulture ostaje posve izvan Crnkovićeva vidokruga, pa će posljedično

⁵¹ Usp. B. Majhut: *Pustolov, siročić i dječja družba* (2005) i članak Majhut: „Uvodna razmatranja o hrvatskome dječjem romanu“, *Hrvatska misao* (Sarajevo, 12, 2008: 1).

⁵² Usp. bilješku 9. u ovoj knjizi. Usp. Lovrić, 2014.

BOŽIĆ I SILVESTROVO U ZAGREBAČKIM KINEMATOGRAFIMA:

CAPITOL NA SILVESTROVO OTAC VOJTJEH SPATER VOJTJEH	CENTRAL NA BOŽIĆE BLAGDANE OTAC VOJTJEH SPATER VOJTJEH	CROATIA I FANNY ESSLER WILLY BERGEL	LUXOR DOGOĐIO SE JEDAN DAN BRODA PLYNN I JOHN BLONDELL
--	--	--	--

5 djevnim super aparatima dječje maice PHILIPS

34,-

»SIMFONIJA« Trafnska 32

Prije filma program kazališnih glumaca.

Ove dvije stranice stripa *Posljednja pustolovina Staroga mačka* (božićni broj 4, 1937) gotovo da simbolično pokazuju koliku je pažnju tadašnja publika poklanjala novim medijima (stripu 1 stranica, kinu 1/2 stranice, radiju 1/2 stranice), a koliko tradicionalnim medijima (kazalištu 2 retka).

ostati i izvan njegova vidokruga i pojava novih medija – radija i stripova. A kako je uopće, bez uzimanja u obzir tih medijskih utjecaja, moguće razumjeti razvoj onodobne dječje književnosti? Proći će Crnkoviću posve nezapaženo i ono razdoblje hrvatske dječje književnosti u kojemu estetski relevantnih djela nije bilo, a to je vrijeme ipak presudno djelovalo na oblikovanje daljnjeg razvoja hrvatske dječje književnosti (primjerice vrijeme od 1945. do 1953).

7. Uistinu je nerazumljivo zašto se imenom Grigora Viteza, dakle imenom jednog pjesnika, obilježava razdoblje od 1956. godine pa nadalje, kada poezija više nije bila dominantna književna vrsta. Dječja je poezija bila dominantna književna vrsta u godinama neposredno poslije rata i do sredine pedesetih godina.⁵³ Ni nakon 1956.

⁵³ Usp. Branko Ćopić: „Naša dječja književnost“, *Nastava jezika i književnosti u srednjoj školi* (1950, 1-2, str. 22-23); Danko Oblak: „Knjiga, odgoj, društvo“, *Igra mašta zbilja* (Šibenik, 1975, str. 38); Zlata Pirnat-Cognard: *Pregled mladinskih književnosti jugoslavanskih naroda* (Ljubljana, 1980, osobito str. 25. i 85), Također usp. pojam „aktivistične poezije“ u godinama 1945-1948.

umjetnička razina dječje poezije ne opada, već je doživljava veliki napredak, a javlja se i značajan broj vrsnih pjesnika. Pa ipak vrijeme koje nadolazi neće više biti vrijeme poezije, već će biti vrijeme proze i goleme gladi za pripovijedanjem.⁵⁴

Velik broj ljudi koji su došli sa sela u grad, otrgnuti od svojih navika odjednom se suočavaju s viškom slobodnog vremena koje treba nekako popuniti. Što se može ponuditi stanovnicima grada u vrlo skromnim materijalnim uvjetima? Djeca rođena nakon Drugoga svjetskog rata već idu u škole, a nakon škole obilje je slobodnog vremena. Čime će ga popuniti u skućenim uvjetima grada? Književnošću? Časopisima? Roto-romanima? Filmovima? Športom? Koliko god različite forme pripovijedanja nastoje zadovoljiti glad za pripovijedanjem (televizija se pojavila upravo 1956., ali još desetljećima to neće biti u stanju) ni kvantitetom ni raznolikošću ponude ne uspijevaju zasititi potražnju. I zato je to vrijeme proze i pripovijedanja, a ne poezije.

8. Crnković dječju književnost promatra kao samosvojni umjetnički razvoj samo sekundarno povezan s društvenim i povijesnim okolnostima. Crnković prijelomne događaje za razvoj hrvatske dječje književnosti traži u samoj dječjoj književnosti, a ne u događajima izvan književnosti. Tako će Crnković reći da se kraj prve faze istraživanja hrvatske dječje književnosti podudara s Trstenjakovom i Milakovićevom smrću 1921. (Crnković 1978: 3), a ne s početkom Kraljevine SHS. Crnković će to tako reći iako je očito da će upravo početak prve Jugoslavije presudno utjecati na promjenu smjera istraživanja dječje književnosti u Hrvatskoj, a ne smrt Milakovića i Trstenjaka.

Crnković vidi prijelomne događaje u razvoju naše dječje književnosti u 1933. i 1956., a razdoblje između te dvije vremenske točke naziva Lovrakovim razdobljem. Za Crnkovića kao da je važniji kontinuitet hrvatske dječje književnosti između vremena prije

Naročito Slobodan Ž. Marković: „Književnost za decu nastala između dva svetska rata na srpskohrvatskom jezičnom području“, *Književnost za decu i rad u dečjim bibliotekama* (Beograd, 1958. str. 75)

⁵⁴ Usp. Majhut, 2009.

Drugoga svjetskog rata te nakon njega od strahovitih posljedica samoga svjetskog rata i revolucije 1945. na dječju književnost.

Razdoblje od deset godina, 1945-1956. Crnković i Težak u *Povijesti hrvatske dječje književnosti* uspjeli su obraditi na jednoj stranici i ne spomenuvši ubijene i prognane književnike, promjenu kanona pisaca, dodjeljivanje posve nove društvene uloge dječjoj književnosti, zabrane i nestanak cijelih vrsta dječje književnosti, uspostavu posve novih vrsta književnosti za mladež.

U istraživačkim radovima ni riječi o političkom, društvenom i nakladničkom aspektu djelovanja, primjerice, Grigora Viteza, a uredničko je djelovanje Grigora Viteza u najmanju ruku jednako važno za razvoj hrvatske dječje književnosti, kao i njegovo pjesničko djelovanje.⁵⁵ Partija je, osim što je bila jedina posjednica realne moći, bila i jedina posjednica konačne istine. Naime partija je znala krajnji i neminovni cilj kretanja ljudske povijesti i način na koji će ga ostvariti. Obvezatno uključivanje dječje književnosti u partijsku istinu zvalo se „partijnošću književnosti“ (Latković 1950).

Crnković ne uzima dovoljno povijesne okolnosti u obzir. Njegovu periodizaciju je na trenutke posve teško razumjeti, kao onda kada interpretirajući povijest hrvatske dječje književnosti ne primjećuje ulazak Hrvatske u novu državnu zajednicu 1918. ili kad „gigantska“ Lovrakova pojava posve zaklanja „sitnicu“ odigravanja Drugoga svjetskog rata. Ono što bi tu nepristranog promatrača moglo čuditi je jednostavno pitanje: zar je dječja književnost, znači dio književnosti, znači dio umjetnosti, znači dio društvene djelatnosti toliko odvojena od povijesnih promjena kroz koje prolazi cjelokupno hrvatsko društvo da je se to nimalo ne tiče niti ima utjecaja na nju?

Pitanje se može postaviti i na drugačiji način: kakva je to ogromna prisila morala biti koja nije dala vidjeti ljudima traumu koja se dogodila 1945. i u kojoj je cijela jedna tradicija književnosti izbrisa-

⁵⁵ Ivana Kukić Rukavina u svom doktoratu *Nakladnički nizovi Grigora Viteza za dječu i mladež*, 2015. bavi se nakladničkom djelatnošću Grigora Viteza.

Uredničko djelovanje Grigora Viteza svakako treba istražiti u društvenom i političkom kontekstu. A upravo taj kontekst presudan je za shvaćanje Vitezove ključne uloge u oblikovanju velikog dijela hrvatske dječje književnosti čak i nakon njegove smrti.

na. U književnosti za odrasle to nije mogao biti tako drastičan slučaj jer su uvijek ostajali vječni klasici, duhovni divovi koje nije moguće ukloniti. U dječjoj književnosti kojoj nedostaje autoritativnosti, takvih klasika⁵⁶ koji ne bi mogli biti maknuti jednostavno nije bilo, pa je sve bilo uklonjivo. Nestale su cijele književne vrste, nestali su književnici gurnuti u mrak „nejavnosti“⁵⁷, fizički su eliminirani⁵⁸ pisci ili su pak prognani u emigraciju.⁵⁹ I to nije nitko i nikada u povijestima hrvatske dječje književnosti zabilježio. I to ne samo za vrijeme trajanja komunističkog režima, već i u demokratskoj Hrvatskoj. Do dana današnjeg.

9. Crnković također ne uklapa u dječju i omladinsku književnost popularnu književnost koja će kasnije postati njezin standardni dio. U *Hrvatskoj dječjoj književnosti do kraja 19. stoljeća* ne uzima u obzir djela koja su bila prevedena i objavljena do kraja 19. st. u Hrvatskoj (primjerice Jamesa Fenimora Coopera, Olivera Goldsmitha, Charlesa Dickensa, Paola Mantegazzu (usp. Crnković 1978: 50). Karla Maya Crnković u *Hrvatskoj dječjoj književnosti do kraja 19. stoljeća* spominje dva puta, oba puta u negativnom kontekstu. Nejasno je kako bi se moglo opisati djetinjstvo u Hrvatskoj šezdesetih godina dvadesetog stoljeća bez uzimanja u obzir književnog djela Karla Maya.⁶⁰ Amerikanaca Lewisa Wallacea (*Ben Hur*, izv. 1880, prvi hrvatski prijevod 1898) Crnković uopće ne spominje.

⁵⁶ O sudbini najveće hrvatske dječje spisateljice Ivane Brlić-Mažuranić nakon Drugoga svjetskog rata usp. Majhut, 2018.

⁵⁷ Štefa Jurkić i Jagoda Truhelka. O sudbini Side Košutić v. u Tatjana Šarić: „Djelovanje Agitpropa prema književnom radu i izdavaštvu u Narodnoj Republici Hrvatskoj, 1945-1952.“, *Radovi Zavod za hrvatsku povijest* (42, 2010, str. 398-399).

⁵⁸ Gabrijel Cvitan ubijen na Bleiburgu. Vinko Kos i Vilim Peroš na Križnom putu. Zdenka Smrekar izvedena je iz svog stana 1946. i otada joj se gubi svaki trag.

⁵⁹ Josip Cvrtila emigrirao je u Argentinu.

⁶⁰ U *Dječjoj književnosti* Crnković jedno poglavlje (195-197) posvećuje Karlu Mayu ostajući pri tome u okvirima krajnje konvencionalnog prikaza: sve je to fantazija, šablonski likovi trivijalne književnosti. – Šteti li to omladini?

Uzalud je u Crnkovićevu prikazu Maya tražiti bilo kakav trag odgovoru na pitanje što bi May mogao značiti u dječjoj kulturi šezdesetih godina u Hrvatskoj ili što su u socijalizmu poduzimali da mu se odupru.

Uostalom kao ni *Sherlocka Holmesa* Arthura Conana Doylea ili *Tri mušketira* Alexandra Dumasa⁶¹ ili *Gitanu* Xaviera de Montépina.

10. Crnković tvrdi kako ne postoji književnost za mladež. Postoji ili književnost za djecu ili književnost za odrasle, a književnost za mladež je nesporazum, ne i zasebna vrsta književnosti:

Od petnaestogodišnjeg učenika I razreda srednje škole traži se da čita svjetske i domaće pjesnike i pisce različitih epoha, od najstarijih do suvremenih. Nema više nikakvog prilagođavanja dobi. [...]

...jedino dječja književnost pruža za svaku dob knjigu koja toj dobi odgovara, koja će dijete privući, koja neće djelovati odbojno i razviti u njemu averziju prema knjizi. Dječju književnost treba da djeca dobiju na vrijeme u ruke, treba da žive s njom i da je neprimjetno napuste čim dođe vrijeme za to, na izmaku djetinjstva, te da, pripremljeni i žedni, kao mladi ljudi prijeđu u književnost uopće, u takozvanu veliku književnost. [...]

Sve takozvane omladinske romane i pripovijetke ili čitaju djeca, te prema tome idu u dječju književnost, ili su, jer se ni po čemu ne razlikuju od nje, integralni dio takozvane velike književnosti. (Crnković, 1977: 15-16)

Tako tvrdi Crnković u svom priručniku za studente i nastavnike *Dječja književnost* čije je prvo izdanje objavljeno 1967. (rukopis je najvjerojatnije dovršen još 1966) a posljednje 10. izdanje 1990. U prvom i u posljednjem izdanju poglavlje „Što je omladinska književnost“ je identično. No, Crnković ako i nije revidirao u pogledu omladinske književnosti svoju očito važnu i široko prihvaćenu knjigu, Crnković je revidirao svoje mišljenje o omladinskoj književnosti, pa je osim pokušaja razgraničenja dječje i omladinske književnosti, zastupao i mišljenje kako bi se takvu književnost trebalo zvati „estovačkom“ književnošću (Crnković 1997: 13).

Čini se kao da je o jednom broju pitanja o povijesti hrvatske dječje književnosti postignuta prilična doza suglasnosti. Izdvojeno je desetak teza za koje bi se lako dalo utvrditi da su čvrsto međusob-

⁶¹ Dumasu Crnković u *Dječjoj književnosti* posvećuje tek desetak redaka (205).

no povezane. Te teze predstavljaju polazišne točke za veći broj radova o povijesti hrvatske dječje književnosti u cjelini ili nekim njezinim vrstama. Utvrđeno je da su izvorišta te paradigme dva rada Milana Crnkovića: članak iz 1971. „Sto (i nešto) godina hrvatske dječje književnosti“ te knjiga objavljena 1978. *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX. stoljeća*. Uspostavljanjem te paradigme hrvatske dječje književnosti Crnković se suprotstavio tadašnjem namećanju modela unitarne jugoslavenske književnosti. Čvrstim, pomno elaboriranim stavovima ukopanim u tradiciju proučavanja hrvatske dječje književnosti Crnković je uspio u svom naumu osiguranja autonomnosti i samosvojnog razvoja hrvatske dječje književnosti. No, danas, u posve izmijenjenim povijesnim okolnostima, slabe točke Crnkovićeve paradigme ma koliko ih mi premazivali novim slojevima boje stalno izbijaju na površinu. Pokazali smo zašto moramo odustati od Crnkovićeve slike koja prikazuje povijesni razvoj hrvatske dječje književnosti i zašto je za razvoj hrvatske književnosti nužno potražiti neka nova polazišta.

Zanimljivo je gore opisano stanje, dakle Crnkovićevu paradigmu hrvatske dječje književnosti, njezine razloge i njezinu svrhu, njezine učinke, njezinu temeljnost koja je poslužila u izgradnji drugih, sekundarnih teorija i radova, usporediti s Crnkovićevim radom „Neki problemi i zadaće znanstvenog istraživanja i promocije dječje književnosti u Hrvatskoj danas“ iz 1997. U tom radu Crnković je načinio kratki sažetak ostvaren na polju istraživanja dječje književnosti u posljednjih trideset godina,⁶² a onda dao i skicu budućih istraživanja. Crnković se prisjeća kako su tada (1968) teorijska i povijesna istraživanja dječje književnosti bila tek na početku. Kao najveće postignuće posebno ističe: „Dokazan je autohtoni tijek hrvatske dječje književnosti od njezina početka i objavljene su knjige i stotine studija o hrvatskoj dječjoj književnosti...“ (Crnković 1997: 8) Okrećući se pak budućim istraživanjima, Crnković piše:

⁶² „Kad sam prije tridesetak ili nešto manje godina (1968) na Šibenskom festivalu izlagao teze o ‘problemima i kriterijima u vrednovanju dječje književnosti’, činio sam to u vremenu i situaciji sasvim drukčijoj od sadašnje.“ (Crnković, 1997: 7)

...danas se ne nameće govorenje o cjelini nego o pojedinačnim praktičnim pitanjima i problemima koji proizlaze iz izvrsnosti ili neizvršenosti dosadašnjih istraživanja i potreba što ih nameće novo vrijeme i novo ozračje slobodne Hrvatske. (Crnković, 1997: 8)

Dvije godine prije no što je umro Crnković hrabro poziva na reviziju „cjelokupnog korpusa hrvatske dječje književnosti“ zato jer shvaća da promjena okolnosti, dolazak demokracije i slobodne Hrvatske konačno omogućuju i neizbježno zahtijevaju da se primjeni sasvim novi pogled na cijelo područje hrvatske dječje književnosti. Crnković doduše drži da je teorijski okvir postavljen i stabilan, a da je ono što je nasušno potrebno prevrednovanje pojedinih sadržaja, opusa pa i cijelih vrsta koje su u vrijeme komunizma bile sustavno zanemarivane (poput hrvatskih malešnica i hrvatskih narodnih bajki).

Tako razvoj istraživanja dječje književnosti vidi Crnković 1996/1997. No razvoj istraživanja hrvatske dječje književnosti nije mu dao za pravo. Stavovi zapečeni u komunizmu, često nalijepljeni upravo na Crnkovićevu paradigmu (primjerice o „naprednim“ učiteljima u HPKZ-u) i dalje su se samo perpetuirali i razmnožavali ugrađeni u nova istraživanja koja nisu vodila u smjeru revalorizacije. U međuvremenu je postalo jasno da nije u pitanju samo prevrednovanje sadržaja već i okvir koji treba promijeniti i da bez tog mijenjanja okvira ni sadržajno prevrednovanje nije moguće.